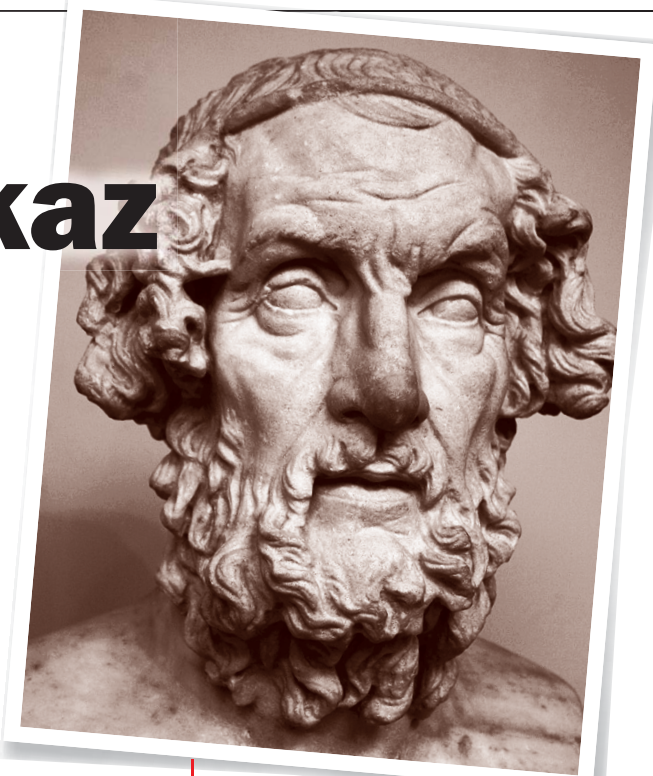

Homérův dar a Alexandrův odkaz

Není náhodou, že právě řecký básník Homér bývá pokládán za prvního ryze evropského literáta, přestože jemu připisované slavné eposy *Ílias* a *Odyssea* byly původně předávány a šířeny pouze ústní formou. Patří k nejstarším literárním památkám řeckého okruhu, který stál na počátku evropské vzdělanosti

Homérova busta v Britském muzeu v Londýně. Mramorové dílo z 2. století př. n. l. je římskou kopií originální řecké práce, ztracené již ve starověku

Mladíci na pobřeží právě zapalovali ohně a chystala se první noční hlídka. Nedaleko břehu Středomořího moře bylo toho dne klidno. Jen jasně zářící souhvězdí v podobě řeckých božstev dávalo tušit, že toto je místo slavných bitev a krveprolití dávné minulosti. Teprve nedávno vstoupil svět do druhé poloviny 8. století před budoucím křesťanským letopočtem. Zdálo se, že noc bude tentokrát klidná, a muži se na chladném pobřeží pomalu ukládali ke spánku. Vtom jeden z nich vyskočil, popadl své kopí a zakřičel cosi do tmy. Když se vrátil k ostatním, vynořila se s ním z šera noci ještě jedna postava.

Shrbený stařík musel být mladíkem podpírán, aby neupadl. Teprve když námořníci opět zapálili oheň, podali nově přichozímu nasolenou kýtu a prohlédli si jej zblízka, zjistili, že je zcela slepý. Vetchý stařík hitavě spolkl svoji porci, zapil ji ředěným vínem a spokojeně se uvelebil na jednom z pytlů s obilím. Prohlásil, že sice nemá čím zaplatit, ale dobrodiní svých hostitelů může splatit jinak. Bude jim vyprávět příběh plný úžasných zápletek, hrdinských činů a nezměrných dobrodružství. Ten příběh se udál v dobách, kdy se ještě v boji používal jen bronz, olympští bohové sázeli na své oblíbené a udatní muži se utkávali v soubojích.

A právě jeden z takových příběhů přinesl i slepý umělec, chodící od vsi ke vsi, od ohně k ohni a od dvora ke dvoru. „Budete vám vyprávět velkolepý příběh...“ zašeptal úvodem básník. „Ale nejdříve mě zajímá, zdali víte, na kterém místě leželo kdysi město zvané *Ílias*.“

Stáří řeckého jazyka

Předpokládá se, že prvopočátky starořečtiny sahají až do 3. tisíciletí př. n. l., z tohoto období však nemáme příslušné písemné prameny. V období mezi roky 2 500 až 1 700 př. n. l. zřejmě migrovali lidé, mluvící jakousi protořečtinou, na Peloponéský poloostrov. Podle jiné verze se řečtina vyvinula až později u populace usídlené delší dobu. Jisté je pouze tolik, že na počátku 2. tisíciletí př. n. l. prošel tento jazyk poměrně rozsáhlým vývojem. Předchůdcem řecké abecedy je fénická abeceda. Nejstarším zástupcem řecké jazykové větve je pak zřejmě mykénština, kterou mluvily populace ostrova Kréty a pevninského Řecka již nejméně v 15. století př. n. l. Z této doby pocházejí také nejstarší dochované písemné doklady tohoto jazyka, které byly objeveny na Krétě a v Mykénách na hliněných tabulkách.

Písmo mykénského období je lineární a obecně lze rozlišit dva jeho základní typy, označované jako „lineární A“ a „lineární B“. Písmo „lineární A“ zůstává dosud nerozluštěné. Bylo zavedeno Minojci, jejichž jazyk zřejmě nebyl příbuzný jazyku dávných Řeků, a jeho abeceda tak byla k převzetí nevhodná. Později se proto začalo používat lineární písmo B, kterým jsou popsány první dochované písemné památky (tabulky z Knóssu). Rozluštění tohoto dávného typu písma, používaného Mykéňany, bylo velkým archeologickým úspěchem. Jako první to dokázal v letech 1951–53 britský architekt a učenec Michael Ventris spolu se svým krajanem, lingvistou Johnem Chadwickem. Nápisy v „lineárním B“ jsou od 14. století př. n. l. poměrně běžné, za první skutečně literární dílo však můžeme považovat až Homérovu tvorbu, která vznikla zhruba o šest století později.

Řečtina po Homérovi

V období kolem 8. století př. n. l. mluvíme o dalším fázi vývoje řečtiny, která zanechala své písemné památky v Řecku i Itálii. Homérovo dílo je přitom tak významným milníkem, že podle něho stanovujeme vznik antické řecké kultury jako takový. Některé výzkumy z poslední doby však naznačují možnost, že eposy připisované Homérovi mohly vznikat v rozmezí mnoha století a samotným básníkem či jeho následovníky pak byly pouze shromážděny, případně i poprvé písemně zaznamenány.

Původně existovalo několik variant řecké abecedy, z nichž nejvýznamnější byla západní (chalkidská) verze a východní (iónská) varianta. Západní varianta dala postupem doby vzniknout staroitalské abecedě a tím

Fáze vývoje řeckého jazyka
asi 2500–1700 př. n. l. Protořečtina
asi 1600–1100 př. n. l. Mykénština
asi 800–330 př. n. l. Klasická starořečtina
asi 330 př. n. l.–330 n. l. Koiné
330–1453 Středověká řečtina
od roku 1453 Moderní řečtina (s mnoha místními dialekty)

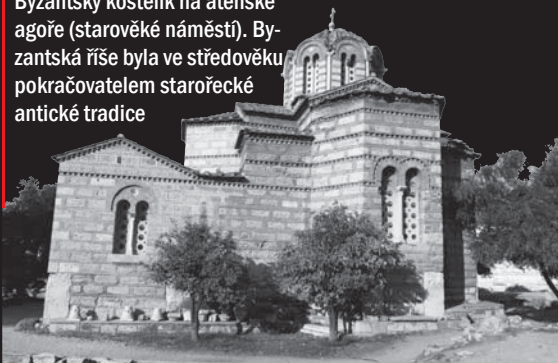
Dlouhý vývoj jazyka

V post-homérském období se starořečtina dále rozdělovala a vyčlenila se některá další nářečí. Prakticky jediným literárním jazykem se pak stalo **iónsko-attické nářečí**, které se dále vyvíjelo a během 4. století př. n. l. se z něho vyvinula **koiné** („běžná, rozšířená“) neboli řečtina období helénismu. O její rozšíření na území od Malé Asie a Egypta až po západ Indie se postaral především vojevůdce Alexandr Veliký v letech 334–323 př. n. l. Koiné je také zvána jazykem Nového zákona, podle nejvýznamnějšího díla, které jím bylo sepsáno. O starořečtině pak lze mluvit pouze do období 5. století našeho letopočtu, kdy se začíná zvolna proměňovat do podoby univerzální byzantské řečtiny.

Od 6. století se řečtina stala v mnohonárodnostní byzantské říši univerzálním kulturním, ale také církevním a úředním jazykem, přičemž vytlačila latinu. V této pozici zůstala až do roku 1453, kdy byla Konstantinopol dobytá Turky. V tomto období prodělal jazyk další změny fonetického (zvukového) i grafického rázu. Jazykové změny se pak vyznačují i místními zvláštnostmi, a to v závislosti na odlišných ekonomických a kulturních vlivech,

uplatňujících se v různých oblastech. Stejně jako v případě středověké latiny dochází i u řečtiny ke zjednodušování abecedy pro potřeby rychlejšího zápisu, přestože v titulaturách a nápisech na památkách byla užívána „klasická“ starší verze zápisu.

Byzantský kostelík na aténské agoře (starověké náměstí). Byzantská říše byla ve středověku pokračovatelem starořecké antické tradice

Řecká abeceda

	Iónská	Athénská	Korintská
alfa	Α Α	Α Α	Α Α
beta	Β	Β	Β
gama	Γ	Λ	◀◀
delta	Δ	Δ	Δ
epsilon	Ε	Ε	Β
digama		Ϝ	Ϝ
dzéta	Ζ	Ζ	Ζ
éta	Η Θ		
théta	⊕ ⊗ ⊙	⊕ ⊗ ⊙	⊕ ⊗ ⊙
ióta	Ι	Ι	Ξ
kappa	Κ	Κ	Κ
lambda	Λ	Λ	Λ
mi	Μ	Μ	Μ
ny	Ν	Ν	Ν
ksi	Ξ		Ξ
omikron	Ο	Ο	Ο
pi	Π	Π	Π
san			Ϻ
koppa	Ϙ	Ϙ	Ϙ
ró	Ρ	Ρ	Ρ
sigma	Σ	Σ	
tau	Τ	Τ	Τ
ypsilon	Υ	Υ	Υ
fi	Φ	Φ	Φ
chi	Χ	Χ	Χ
psi	Ψ		Ψ
omega	Ω		

Jiný kraj, jiná řečtina

Během 5. a 4. století př. n. l. dosáhla antická řecká kultura a s ní i řecké písmo svého klasického období. Rozhodně však neexistuje žádná jednotná podoba, protože stará řečtina je spouštěna několika jednotlivými dialekty. Každý z řeckých kmenů tak pěstoval jiný druh literatury ve svém nářečí (Dórové měli dórštinu, Attičané attičtinu, Iónové iónštinu nebo Aiolové aiolštinu). Zatímco dórštinu byla jazykem sborové lyriky a v attičtině byly psány tragédie či filozofické spisy, iónštinu byla jazykem zejména epickým. Starořečtina, známá také jako klasická řečtina, se stala vývojovým předchůdcem moderní řečtiny. Dnes představuje již mrtvý jazyk indoevropské jazykové větve, používaný v klasickém období řeckých městských států. Přesto používáme mnoho slov ze starořečtiny i dnes (demokracie, policie, arachnofobie apod.).

V antickém Římě, který se považoval za nositele kulturní tradice podmaněného Řecka, patřila znalost řečtiny mezi důležité a ceněné dovednosti. Mnozí římscí císaři údajně dokázali deklamovat dlouhé verše homérských eposů v originále, za což sklízeli oprávněný obdiv svého dvora.

Řečtina je podivuhodně konzervativní – přes četné vnitřní obměny i neustále rušivé vlivy okolního světa si uchovala podstatu svého slovního základu od starověku až podnes prakticky shodnou. Je tedy pravděpodobné, že

Kámen s vytesaným starořeckým nápisem na místě, kde stávalo zaniklé legendární město Trója. Dnes leží na území Turecka u vesnice Hissarlik

Po jeho předčasné smrti se ohromné impérium brzy rozpadlo, mnohde však helénská kultura zapustila pevné kořeny a celé rozpětí let 323–31 př. n. l. je známo „helénistickým obdobím“. Během této doby se také objevuje Septuaginta, řecký překlad hebrejské Bible.

Co převzali Slované?

Pro slovanské národy je významné, že z řečtiny byla odvozena hlaholice, spojená s postavami byzantských věrozvěstů Cyrila a Metoděje v 9. století. Jde o nejstarší slovanské písmo, dnes již nepoužívané. Na hlaholici nezávislý původ má cyrilice, která je základem šesti slovanských (bulharština,

Budu vám vyprávět velkolepý příběh, ale měli byste vědět, na kterém místě leželo kdysi město zvané Ílias

i abecedě latinské, zatímco iónská verze stojí za počátkem dnešní řečtiny. Původně se řecky psalo zprava doleva, jako je tomu například u mnoha arabských jazyků. Kuriózním případem byl styl zvaný boustrophedon, kdy se jednotlivé řádky psaly střídavě oběma směry. Zhruba od konce 5. století př. n. l. se však standardizoval nám dobře známý způsob psaní zleva doprava. Ve stejné době se také v Aténách prosadil iónský styl písma a odlišné verze brzy zanikly.

Řecké odkazy ve vědě i sportu

Řecká abeceda je sadou čtyřiačtyřiceti písmen, která byla využívána k psaní řeckého jazyka již v dobách Homérových. Jde zřejmě o nejstarší písemný systém, který rozlišoval vlastní znak pro každou souhlásku i samohlásku, a tento systém je nepřetržitě užíván dodnes. Význam klasické řečtiny je stále patrný také v exaktních vědách, jako je biologie, matematika, fyzika, astronomie či meteorologie. Jednotlivá písmena řecké abecedy se používají jako symboly pro fyzikální jednotky či vesmírná tělesa. Řečtina je však vedle latiny také základním popisným jazykem většiny organismů. Dokonce i tak populární slovo, jako je **dinosaurus**, má řecký základ (**deinos** = hrozný, strašný, **sauros** = ještěr, plaz). Podobně jsou na tom také často vyslovovaná

novorečtinou by se voelku obstojně domluvil i současný obyvatel Atén ve své domovině v době před dvěma tisíciletími. Moderní řečtina nemá své počátky v lineárním písmu, ale v řečtině helénistického období, kdy legendární makedonský dobyvatel Alexandr Veliký obsadil většinu tehdy známého světa a řeckou kulturu šířil do všech koutů své nové rozlehlé říše.

slova jako **filozofie**, **gramatika**, **mechanika**, **rétorika**, **dialekt** a mnoho dalších. Cizí názvy téměř všech vědních oborů mají českou koncovku **-logie**, pocházející z řeckého **logos** (věda, nauka).

V oblasti sportu se také setkáváme s výrazy řeckého původu. Antické Řecko bylo kolébkou mnoha dnešních sportů a také Olympijských her. Název královské atletické disciplíny, desetiboje, je tak přímým překladem řeckého slova **dekaton** (podobně pětiboj – pentatlon, či trojboj – triatlon). Antické Řecko bývá považováno za kolébkou západní civilizace. Jak můžeme vidět také na četných příkladech řeckých slov stále užívaných v dnešní době, je toto označení zcela oprávněné.

makedonština, srbština, ukrajinština, běloruština a ruština) i mnoha neslovanských jazyků (kazaština, kyrgyzština, tatarština, baškirština ad.). Z řečtiny vychází také písemný systém Gótů, barbarských kmenů, které „dopomohly“ pádu západoférické říše v roce 476. Dnes mluví řečtinou jako svým rodným jazykem asi 14 milionů lidí, převážně ze samotného Řecka a Kypru, mnoho Řeků se také po nedávné migraci rozptýlilo v jiných částech světa. Je zajímavým statistickým údajem, že asi 12 % ze všech anglických slov má nesporně řecký původ. ■

Mgr. Vladimír Socha, student doktorského studijního programu na katedře filozofie a dějin přírodních věd UK v Praze

ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε· πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω, πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὄντα κατὰ θυμόν, ἀρνύμενος ἣν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων. ἀλλ' οὐδ' ὣς ἐτάρους ἐρρύσατο, ἰέμενός περ· αὐτῶν γὰρ σφετέρῃσι ἀτασθαλίῃσι ὄλοντο, νήπιοι, οἳ κατὰ βοῦς Ὑπερίονος Ἥελίοιο ἦσθιον· αὐτὰρ ὁ τοῖσιν ἀφείλετο νόστιμον ἦμαρ.

Živá HISTORIE

Písmo a jazyky

Duben 2009
Vznik písma

Květen 2009
Klínové písmo

Červen 2009
Egyptské hieroglyfy

Červenec–srpen 2009
Fénická abeceda

Září 2009
Hebrejština a jazyk Bible

Říjen 2009
Řečtina a abeceda

Listopad 2009
Vznik latinské abecedy

Prosinec 2009
Cyrilice, hlaholice, azbuka

Leden 2010
Písma evropského středověku

Únor 2010
Arabská abeceda

Březen 2010
Písma Dálného východu

Duben 2010
Knihitisk a humanismus